

Ю. Ю. Мосейчукдоктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури та основ здоров'я
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено висвітленню сутності двох наукових дефініцій «розвиток» та «особистісний розвиток». Визначено, що суттєво вдосконалити процес професійного становлення майбутнього фахівця під час навчання у закладах вищої освіти можна на основі стимулювання його розвитку. Встановлено, що в педагогічному аспекті розвиток передбачає процес формування особистості в результаті його соціалізації і виховання. У психологічному контексті розвиток стає активним лише тоді, коли особистість приймає його як своє життєве завдання. Основою розвитку є самоактуалізація, яка призводить до інтелектуальних, особистісних, поведінкових змін, що відбуваються у просторі й часі та характеризується спадкоємністю, послідовністю досягнутих результатів. З'ясовано, що у процесі розвитку відбувається удосконалення функцій та якостей, що стосуються духовної, психічної, біологічної й соціальної сфер життєдіяльності особистості, які забезпечують їй оригінальність та самобутність. Визначено основні напрями, тенденції, головні закономірності й рушійні сили розвитку.

Головна увага зосереджена на аналізі особистісного розвитку, що передбачає процес змін у свідомості та поведінці, охоплює якісні перебудови, появу нових мотивів та інтересів. З'ясовано, що особистісний розвиток відбувається в діяльності, а потреби виступають його передумовами. Особистісний розвиток здійснюється через процес активної регуляції поведінки та діяльності і спрямований на досягнення особистісно значущих цілей. Його ефективність підвищується тоді, коли студенти стають не лише об'єктом, а й суб'єктом освітнього процесу. Особистісний розвиток майбутніх учителів фізичної культури має охоплювати професійне навчання з метою досягнення педагогічної майстерності у сфері здоров'язбережувальної діяльності, формування високої загальної культури і культури здоров'я, розширення кругозору, озброєння новими практичними вміннями й навичками реалізації навчальних програм щодо збереження і зміцнення як власного здоров'я, так і здоров'я своїх вихованців засобами фізичного виховання.

Ключові слова: розвиток, тенденції, закономірності, рушійні сили розвитку, особистісний розвиток, психолого-педагогічні особливості особистісного розвитку, майбутні учителі фізичної культури.

Постановка проблеми. В умовах сучасних інноваційних соціально-економічних змін в Україні особливої актуальності набуває проблема підвищення рівня як загального, так і особистісного розвитку майбутніх фахівців. У зазначеному аспекті особливо гостро постає вимога щодо професійної підготовки конкурентоздатних фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО), які здатні активно розвиватися як професіонали. Це, своєю чергою, спонукає студентів до активного особистісного розвитку. Ми переконані у тому, що нині існує гостра суперечність «між зростаючою потребою вузівської практики у забезпеченні освітнього процесу студентів «на основі тривимірного освітнього процесу (внутрішня мотивація і широкий світогляд, шляхом вдосконалення особистісного і професійного розвитку; континуум навчання, самоосвіти, самовиховання; практична спрямованість знань, постійне їх оновлення) та фрагментарністю науково-методичного забезпечення цього процесу, що зумовлений догматизацією знань та предметоцентризмом» [1, с. 9].

Отже, у процесі професійної підготовки студентів у ЗВО виникає необхідність суттєвого підвищення рівня освітнього процесу з метою забезпечення належних умов для особистісного розвитку їх як компетентних професіоналів. Особливо це стосується майбутніх учителів фізичної культури, які з огляду на свої професійні обов'язки повинні мати високу культуру здоров'я та пропагувати здоровий спосіб життя. Вважаємо, що з метою пошуку перспективних шляхів удосконалення особистісного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури необхідно вивчити сутність та проаналізувати, що саме розуміє наукова спільнота під цими поняттями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень А. Бабенка, І. Гасюка, К. Дроздової, А. Коноха, Т. Круцевича, Є. Павлюка, Р. Раєвського, А. Сулими, О. Тимошенка, Б. Шияна та ін. дають змогу констатувати, що перспективним у сучасному освітньому процесі ЗВО вважається перехід від технологій збереження і зміцнення здоров'я до технології

формування культури здоров'я, що, безумовно, передбачає особистісне вдосконалення та прогресивний особистий розвиток. Нині, як доводять психологи [2; 3], стимулювання активності студентів щодо власного становлення, формування здатності до особистісного розвитку є однією з основних вимог суспільства до психолого-педагогічних наук, які покликані забезпечити продуктивність сучасної вищої освіти.

Наголосимо на тому, що теоретико-методологічні та практичні аспекти особистісного розвитку майбутніх фахівців були в центрі уваги педагогів та психологів доволі давно. Зокрема, у працях вітчизняних науковців Г. Данилової, Т. Довгої, Н. Маковецької, А. Маркової, Л. Мартинець, С. Пальчевського, В. Слободчикова накопичено вагомий арсенал, який висвітлює різноманітні аспекти особистісного розвитку. Однак вони не повною мірою висвітлюють концептуальні засади особистісного розвитку майбутніх учителів фізичної культури, не розкривають потенціал культури здоров'я щодо можливості вдосконалення особистісного розвитку.

З'ясовано, що нині існує незначна кількість досліджень, які б пов'язували проблему особистісного розвитку з проблемою неперервної професійної підготовки та формування культури здоров'я. Усе це розглядається нами як принципова перешкода на шляху до висвітлення оптимальних шляхів освітнього процесу. Названі аспекти зумовили нас до більш ґрунтовнішого аналізу задекларованої проблематики.

Мета статті. Головною метою нашої публікації є методологічне вивчення сутності та змісту наукових дефініцій «розвиток» і «особистісний розвиток», а також вивчення особливостей особистісного розвитку майбутніх учителів фізичної культури. Серед перспективних завдань було дослідження практичних шляхів вдосконалення особистісного розвитку майбутніх фахівців під час навчання у ЗВО у контексті формування культури здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш актуальних і складних проблем сучасності є потреба у цілеспрямованому підвищенні ефективності особистісного розвитку майбутнього фахівця. У нашому баченні формування високого рівня професіоналізму перебуває у безпосередній залежності від рівня особистісного розвитку майбутнього фахівця. Вихідною гіпотезою нашого дослідження стало те, що суттєво вдосконалити процес професійного становлення майбутніх фахівців можна на основі стимулювання їхнього особистісного розвитку.

У контексті нашого дослідження, насамперед, необхідно дослідити сутність вихідної дефініції «розвиток». Так, встановлено, що у педагогічному словнику розвиток трактується як «процес фор-

мування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання. Розвиток особистості відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних даній особистості. Як передумова й результат розвитку особистості виступають потреби» [4, с. 289]. У психологічному контексті розвиток є важливою складовою частиною загальної життєдіяльності людини. Тобто розвиток стає активним лише тоді, коли особистість приймає його як своє життєве завдання, а тому усі проблеми включаються в систему життєвих планів і цілей, структуру життєвої перспективи особистості. Істотним є те, що вплив розвитку на людину може бути настільки сильним, що може призвести до повної перебудови її способу життя. Ці зміни можуть виявлятися в появі нових звичок, оцінок і відносин, а також кардинально змінити життєві плани.

У цьому контексті доведено, що професіонал «виробляється» в результаті пристосування своїх індивідуальних психологічних властивостей до певних вимог, що висуваються конкретною професією. Наприклад, кожна професія впливає на когнітивну сферу особистості, формує вибірковість сприйняття, уваги, уяви та ін. Тобто можемо констатувати, що майбутній учитель фізичної культури у процесі розвитку зможе вдосконалити усі особистісні якості, які йому необхідні для системного й цілеспрямованого здійснення своєї професійної діяльності.

На основі проведеної ретроспекції документів минулого та аналізу напрацювань науковців сучасності Т. Чижик визнала: «Позитивної динаміки у розвитку можна досягнути лише за умови відповідності індивідуального простору, часу, особистісної енергії та індивідуального ресурсу, коли забезпечена узгодженість між зовнішнім, об'єктивним і внутрішнім, суб'єктивним простором» [5, с. 50]. Зокрема авторка аргументовано доводить, що головним «фундаментом» для розвитку є самоактуалізація, яка орієнтує особистість на реалізацію усіх своїх задатків.

З'ясовано, що у процесі розвитку відбуваються як прогресивні, так і регресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові та діяльнісні зміни. У найбільш загальному контексті розвиток є там, де нове перериває існування старого, вбираючи з нього позитивні та найбільш, життєздатні елементи. У методологічному контексті розвиток не є прямою лінією, його недоцільно також розглядати як рух замкненим колом, тобто розвиток – це спіраль із нескінченною кількістю витків.

Вивчення публікацій В. Рибалки [6] та С. Сегеди [7] дало змогу встановити той факт, що розвиток характеризується спадкоємністю, послідовністю, незворотністю, спрямованістю на збереження досягнутих результатів. Отже, розвиток – це процес, що передбачає діалектичний перехід кількіс-

них змін у якісні, охоплює всебічне перетворення фізичних, інтелектуальних і духовних характеристик особистості. Він відбувається у просторі й часі. З'ясовано, що упродовж життя кожна людини проходить різний за своєю інтенсивністю та якістю розвиток.

У контексті загальнометодологічних позицій, що задекларовані у посібниках із педагогіки під авторством О. Вишневського [8] та О. Кучерявого [9], було з'ясовано, що у процесі розвитку відбувається удосконалення функцій та якостей, що стосуються духовної, психічної, біологічної та соціальної сфер життєдіяльності, формуються певні психічні та фізичні особливості, проходить активний синтез зовнішніх та внутрішніх особливостей особистості, які забезпечують їй оригінальність і самобутність. Тобто «розвиток стосується, насамперед, «інструментарію» діяльності людини і характеризується не кількісними, а якісними показниками» [8, с. 94].

Нині з психолого-педагогічної позиції визначено характеристики розвитку: 1) основні напрями (анатомо-фізіологічний, психічний, соціальний); 2) тенденції в онтогенезі (цілісний процес неперервного підростання, неповторність окремих вікових періодів); 3) головні закономірності й рушійні сили (ідеали, життєві цінності; потреби, мотиви, мотивації; життєві домагання; спадкові дані і потреби; емоційно-почуттєва сфера; особливості протікання нервово-психічних процесів) [10, с. 74–98].

З методологічної точки зору, вважаємо за необхідне проаналізувати погляди науковців на сутність дефініції «особистісний розвиток». Так, на основі вивчення публікації О. Козарик з'ясовано, що особистісний розвиток охоплює «удосконалення необхідних якостей особистості, загальної культури, стилю у спілкуванні і зовнішньому вигляді паралельно з накопиченням знань і досвіду застосування їх у фаховій діяльності» [11, с. 73].

У психологічному контексті особистісний розвиток передбачає духовно-моральне і зумовлене ним загальнокультурне, соціальне самопідсилення людини, розгортання й суттєве вдосконалення власного особистісного ресурсу. Встановлено, що під особистісним розвитком науковці (А. Маркова, І. Оганесян) розуміють процес змін у свідомості та поведінці індивіда, що охоплюють якісні перебудови в психічних процесах і їх взаємозв'язках, появу нових мотивів та інтересів, які сприяють набуттю нових психічних властивостей. Тобто можемо зазначати, що особистісний розвиток – це основний спосіб існування людини, що не обмежений певними відрізками часу. Особистісний розвиток здійснюється на всіх етапах життєвого шляху особистості. Психологи одностайні в тому, що зі зростанням рівня соціальної зрілості суттєво зростає її здатність до особистісного розвитку.

Головною передумовою особистісного розвитку виступають потреби. Як доводять В. Слободчиков та Є. Ісаєв [12], особистісний розвиток передбачає одночасно як мінімум три процеси – становлення, формування та перетворення. У нашому баченні, становлення – це перехід від одного стану до іншого та досягнення більш високого рівня; формування базується на поєднанні мети і результату; перетворення охоплює саморозвиток і зміну основного життєвого вектору, що визначає сама особа.

Ми переконані у тому, що ефективність особистісного розвитку студентів підвищується тоді, коли вони виступають не лише як об'єкт, а переходять у стан суб'єкта освітнього процесу [13]. Важливим чинником особистісного розвитку виступає діяльність, яка поряд із поведінкою визначає спосіб буття студентів, активність їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Нині вимогою часу є налагодження безперервного особистісного розвитку, що передбачає цілеспрямоване проведення заходів, які сприяють максимальному розкриттю особистого потенціалу студентів. Такий особистісний розвиток передбачає активне вдосконалення ерудиції та стратегічного мислення. У нашому баченні, оцінкою ступеня розвитку особистості є успіх. Причому успіх може бути особистісний, професійний і життєвий: особистісний успіх виражається в досягнутому рівні особистісної зрілості, пов'язаному з відчуттям суб'єктивного та сімейного добробуту; професійний успіх визначається творчою своєрідністю кінцевого результату або продукту діяльності в професійному контексті; життєвий успіх може асоціюватися з оптимальним поєднанням особистісного чи професійного успіху. З'ясовано, що особистісний розвиток відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних цій особистості [13, с. 118–120].

Особистісний розвиток майбутнього фахівця з фізичної культури, як доводить Е. Сивохоп [14], визначається зростанням вимог до себе, що з максимальною повнотою виражає потенціал особистості в контексті вибору стратегій особистісного вдосконалення. Автор наголошує, що головним пріоритетом освітньої діяльності залишається стимулювання усестороннього особистісного розвитку студентів під навчання. Науковець відстоює позицію стосовно того, що нині «набуває актуальності обґрунтування технологій особистісного розвитку за допомогою освітньої діяльності, що покликана активізувати істотні властивості особистості, зумовлені її внутрішньою сутністю» [14, с. 230].

Проведений аналіз та зіставлення наведених вище думок фахівців дали нам змогу констатувати, що особистісний розвиток передбачає активні процеси щодо формування та закріплення

таких особистісних якостей та рис, які будуть необхідні для вирішення актуальних життєвих задач як в особистісному, так і в професійному контексті. Особистісний розвиток передбачає цілісну систему активних дій, що породжуються потребами у цілеспрямованому особистісному зростанні. Він здійснюється через процес активної регуляції поведінки та діяльності і спрямований на досягнення вагомих особистісно значущих цілей. У методологічному контексті його доцільно розглядати як безперервний процес, що веде до вагомих особистісних змін. Якщо особистісний розвиток позитивний, зміни будуть мати позитивний характер, якщо відбувається особистісна деградація, можна очікувати негативних змін, які спричиняють зупинку на особистісному рівні. Викладачі ЗВО мають активно працювати над переорієнтацією навчального процесу, де результатом має виступати модель фахівця, що відповідає таким критеріям: професійна мобільність, здатність адаптуватися до нових умов, високий рівень інтелекту, знань, умінь і навичок, творчі здібності, критичне мислення, самостійність, ініціативність, прагнення до самовдосконалення. У нашому баченні особистісний розвиток майбутніх учителів фізичної культури має охоплювати професійне навчання з метою досягнення педагогічної майстерності у сфері здоров'язбережувальної діяльності, формування високої загальної культури і культури здоров'я, розширення кругозору, озброєння новими практичними вміннями й навичками реалізації навчальних програм щодо збереження і зміцнення як власного здоров'я, так і здоров'я своїх вихованців засобами фізичного виховання.

Нині першочерговими постають практичні завдання щодо оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних форм, методів та особистісно орієнтованих технологій, які спрямовані на вдосконалення особистісного розвитку майбутніх учителів фізичної культури. Вважаємо, що рівень сформованості культури здоров'я у майбутніх учителів фізичної культури зумовлює їхнє буття, позитивно впливаючи та стимулюючи особистісний розвиток студентів ще під час навчання. Тобто культура здоров'я, проходячи крізь призму особистості, створює своєрідну основу, що дає змогу майбутньому вчителю виступати як активний творець, генератор і провідник нових ідей організації і проведення фізичного виховання. Саме таким чином проходить стимулювання особистісного розвитку та формується новий тип фахівця, що здатний до активного самовдосконалення.

Висновки і пропозиції. Встановлено, що особистісний розвиток охоплює цілісну систему активних дій, що породжуються потребами в особистісному зростанні, та спрямований на досягнення значущих для особистості цілей. Виконувати складні та різнопланові професійні

завдання майбутні фахівці, які здобувають освіту в ЗВО, зможуть лише на основі внутрішньої вмотивованості особистісного розвитку. У нашому баченні до учителів, які займатимуться організацією фізичного виховання дітей та молоді, нині ставляться вимоги гармонійно поєднувати освітні, виховні та оздоровчі завдання. З'ясовано, що особистісний розвиток і рівень культури здоров'я є взаємодоповнювальними науковими категоріями. Так, формування високого рівня культури здоров'я у студентів безпосередньо залежить від рівня особистісного розвитку, тоді як високий рівень культури здоров'я у студентів факультетів фізичного виховання стане вагомим чинником для стимулювання особистісного зростання їх як кваліфікованих фахівців у контексті реалізації ефективної здоров'язбережувальної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Мосейчук Ю.Ю. Теоретико-методологічні основи формування культури здоров'я у майбутніх учителів фізичної культури: моногр. Чернівці: Місто, 2018. 436 с.
2. Кетлер-Митницька Т.С. Теоретичний аспект впливу інтернальності на готовність до особистісно-професійного саморозвитку. *Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика*: зб. тез V регіональної наук.-практ. конф. (19 травня 2017 р., м. Запоріжжя) / За заг ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2017. С. 243–245.
3. Коропецька О. Психологічні детермінанти самореалізації особистості. *Психологія особистості*. 2010. № 1. С. 115–123.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь. 1997. 376 с.
5. Чижик Т.Г. Проблема визначення параметричних характеристик розвитку учнів загальноосвітніх шкіл. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13 (56). Частина I. Рівне: РДГУ, 2016. С. 48–51.
6. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний збірник / За ред. В.В. Рибалки; автори: Г.О. Балл, М.В. Бастун, А.В. Вихрущ, В.І. Гордієнко та ін. Київ, Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 388 с.
7. Сегеда С. Антропологія: Навч. посібник. К.: Либідь, 2001. 336 с.
8. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. і доп. К.: Знання, 2008. 566 с.
9. Кучерявий О.Г. Педагогіка: особистісно-розвивальний аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Слово, 2014. 436 с.

10. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. 232 с.
11. Козарик О.С. Проблема особистісного саморозвитку студентів у структурі фахової підготовки. *Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика*: зб. тез V регіональної наук.-практ. конф. (19 травня 2017 р., м. Запоріжжя) / За заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2017. С. 73–75.
12. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Учебное пособие для вузов. М.: Школа-Пресс, 1995. 384 с.
13. Мосейчук Ю.Ю. Психолого-педагогічні засади професійного та особистісного розвитку студентів в процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2017. Вип. 22. С. 118–123.
14. Сивохоп Е.М. Формування професійно-особистісних компетентностей фахівця фізичної культури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 2 (39). С. 230–232.

Moseichuk Yu. Theoretical and methodological aspects of personal development of future teachers of physical culture

The article is devoted to the coverage of the essence of two scientific definitions, “development” and “personal development”. It is determined that the process of professional development of the future specialist during the study in higher education institutions can be substantially improved on the basis of stimulating its development. It is established that in the pedagogical aspect development implies the process of formation of personality as a result of its socialization and upbringing. In the psychological context, development becomes active only when the person takes it as his life task. The basis of development is self-actualization, which leads to intellectual, personal, behavioral changes occurring in space and time and characterized by continuity and sequence of achieved results. It is revealed that in the process of development there is an improvement of functions and qualities concerning the spiritual, psychological, biological and social spheres of life of the person, which provide her originality and identity. The basic directions, tendencies, main regularities and driving forces of development are determined.

The main focus is on the analysis of personal development, which involves the process of changes in consciousness and behavior, involves qualitative changes, the emergence of new motives and interests. It is determined that personal development takes place in activity, and needs are its preconditions. Personal development is carried out through the process of active regulation of behavior and activities and is aimed at achieving personally meaningful goals. Its effectiveness increases when students become not only an object but also a subject of the educational process. The personal development of future teachers of physical culture should include professional training in order to achieve pedagogical skills in the field of healthcare-saving activity, formation of a high general culture and culture of health, expanding the outlook, taking in account new practical skills and skills in implementing educational programs for preservation and strengthening as their own health, and the health of their pupils by means of physical education.

Key words: *development, trends, patterns, driving forces of development, personal development, psychological and pedagogical peculiarities of personal development, future teachers of physical culture.*